

УДК 346.1

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v4.2025.7>**О. В. Несвіт***orcid.org/0009-0000-1697-9688**аспірант кафедри господарського права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

САМОРЕГУЛЮВАННЯ У ГОСПОДАРСЬКІЙ СФЕРІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Постановка наукової проблеми. Саморегулювання є важливим інструментом регулювання господарської діяльності, що дозволяє бізнес-спільнотам встановлювати власні правила, контролювати їх дотримання та забезпечувати етичну поведінку учасників ринку. Досвід європейських країн показує, що ефективні системи саморегулювання сприяють стабільності ринків, підвищенню довіри споживачів і захисту інтересів учасників господарських відносин.

В Україні питання створення дієвих механізмів саморегулювання у господарській сфері досі недостатньо досліджене. Існуючі моделі саморегулювних організацій не завжди враховують зарубіжний досвід і не забезпечують ефективного балансу інтересів держави, бізнесу та споживачів, що обмежує можливості для розвитку прозорого та конкурентного ринку.

Наукова проблема полягає у визначенні принципів, моделей та інструментів саморегулювання, які можна адаптувати до українських умов господарського права з урахуванням міжнародної практики. Вирішення цієї проблеми є актуальним для розвитку саморегулювних організацій, підвищення ефективності ринкового регулювання та забезпечення правової визначеності для учасників господарських відносин.

Оцінка стану наукового дослідження. Саморегулювання у господарській сфері є ефективним інструментом встановлення правил поведінки учасників ринку та контролю за їх дотриманням. Вітчизняні автори, зокрема Ж. В. Гарбар і І. А. Заворотченко, аналізують правові аспекти функціонування саморегулювних організацій (СРО) та досвід їх діяльності за кордоном [1, 2].

Зарубіжна практика демонструє різні моделі саморегулювання. У Великій Британії СРО функціонують у медичній, будівельній, рекламній та фінансовій сферах, при цьому частина контролю залишалася за державою [3–5]. У Німеччині та Польщі саморегулювання розвивалося через професійні асоціації та господарські палати, з делегуванням державою контрольних функцій, а правила встановлювали самі учасники ринку [6–9].

На рівні ЄС саморегулювання визначається як можливість встановлення кодексів належної практики та галузевих угод, що доповнюють держав-

не регулювання і сприяють захисту споживачів та гармонізації стандартів [10–13]. Європейські документи наголошують на прозорості, контролі, репрезентативності та оцінці ефективності таких механізмів [14, 15].

Таким чином, література свідчить, що саморегулювання сприяє підвищенню ефективності господарської діяльності, проте потребує чіткої законодавчої бази та адаптації до національних умов.

Метою дослідження є аналіз сучасного стану саморегулювання у господарській сфері та оцінка можливостей адаптації європейських моделей для України. Дослідження передбачає вивчення правових та інституційних механізмів саморегулювання за кордоном і в ЄС, виявлення принципів та інструментів ефективної діяльності саморегулювних організацій, порівняння українського досвіду функціонування СРО із зарубіжними практиками та формулювання рекомендацій щодо удосконалення системи саморегулювання в Україні.

Виклад основного матеріалу. Для більшості держав Європи інститут саморегулювання традиційно не відігравав вагомої ролі, що зумовлено пануванням системи континентального (цивільного) права та усталеним підходом до державного контролю як у фінансовій сфері, так і в інших секторах господарювання. Водночас Велика Британія вирізняється як цікавий об'єкт для аналізу.

У цій країні саморегулювні організації функціонують у багатьох сферах економічної діяльності – охороні здоров'я, будівництві, інтернет-рекламі та маркетингу, кредитно-фінансовому секторі, виробництві електронної техніки, операціях із житловою нерухомістю, машинобудуванні, туристичних послугах тощо. Британські СРО активно працюють і на ринку цінних паперів. Однак у 2000 р. повноваження щодо регулювання та нагляду за фондовим ринком були передані спеціалізованій державній установі. Саморегулювання збереглося переважно на рівні фондових бірж та окремих професійних об'єднань учасників ринку. Як підкреслюють українські дослідники, такий крок був викликаний тим, що саморегулювні організації діяли здебільшого в інтересах власних членів, нехтуючи правами та потребами споживачів їхніх послуг [1, с. 77].

У Великій Британії держава відіграє активну роль у процесі розгляду добровільних кодексів

поведінки, які формуються СРО (формалізовані правила). Їхня мета – стимулювати бізнес до добровільного прийняття та дотримання таких норм, забезпечуючи належну ринкову поведінку. Компанії, що не приєднуються до добровільних угод, зазнають суворішого державного контролю щодо недобросовісних практик.

Так, урядове агентство Office of Fair Trading, відповідальне за реалізацію конкурентної політики, розробляє засади саморегулювання, ухвалює чи відхиляє пропоновані кодекси, інформує споживачів про переваги таких механізмів та організацій, що їх дотримуються, а також надає державні підтвердження відповідності учасників ринку вимогам добровільних правил. Водночас основні контрольні повноваження щодо дотримання кодексів залишаються у саморегулювних організацій, які можуть здійснювати повний нагляд за виконанням «схвалених» державою норм. Таке схвалення посилює конкурентоспроможність СРО і приваблює нових учасників, зацікавлених у підвищенні ефективності бізнесу [2, с. 89–90].

Разом із тим подібний порядок діє не у всіх сферах діяльності СРО. Нині при розробленні кодексів дедалі частіше залучають незалежних учасників (державні структури, асоціації споживачів тощо), що допомагає враховувати інтереси різних груп, на які поширюється дія цих правил. Такі представники можуть брати участь як у створенні кодексу, так і в контролі за його виконанням. У Британії подібна практика використовується, наприклад, під час моніторингу дотримання The British Code of Advertising Practice and Sales Promotion у сфері реклами та стимулювання збуту [3].

Окремо варто відзначити, що у Великій Британії всі особи, які надають юридичні консультації, посвідчують угоди з передання майнових прав або представляють сторони у судах, згідно з The Solicitors Act [4] мають бути членами Law Society – правничого товариства, заснованого Королівським указом і повністю керованого юристами. Цим законом визначено порядок сплати щорічних внесків, умови припинення чи зупинення членства та повноваження діяти від імені товариства.

У Німеччині витоки механізмів саморегулювання простежуються у сфері охорони здоров'я. Ще 1883 року парламентом було прийнято закон, який запровадив обов'язкове медичне страхування окремих груп працівників. Після цього промислові робітники почали створювати добровільні організації взаємодопомоги, що виконували функції саморегулювних структур, покликаних запобігати збіднінню населення у разі хвороби або втрати годувальника. Оскільки одним із ключових принципів організації державної влади ФРН та її системи охорони здоров'я є розподіл повноважень між землями, федеральним урядом і легалізованими

інститутами громадянського суспільства, у галузі медицини державні органи традиційно делегують значну частину своїх компетенцій саморегулювним об'єднанням платників і постачальників послуг, тобто тим структурам, які найбільш зацікавлені та компетентні у питаннях фінансування й надання медичного обслуговування в межах державних страхових програм.

Попри відносну незалежність та автономію СРО, центральна роль у формуванні політики й виконанні контролюючих функцій у цій сфері залишається за федеральною владою [5]. Важливим аспектом німецької моделі є те, що асоціації не мають права самостійно встановлювати правила для своїх членів. Отже, держава делегує здебільшого контрольні функції, але не надає можливості самостійного «нормотворення» для учасників ринку.

У Польщі історичні корені саморегулювання сягають часів гільдій і цехів XIII століття. У сучасних умовах цей механізм також активно розвивається: із 1989 року діє Закон «Про господарські палати» (польськ. *o izbach gospodarczych*) [6], що дає підприємцям право об'єднуватися у відповідні господарські палати. Такі палати є формою економічного самоврядування, представляють інтереси своїх членів перед органами державної влади, формують та поширюють етичні стандарти ведення бізнесу, сприяють розвитку добросовісної торгівлі.

Сьогодні у Польщі функціонують, зокрема, Аптечна палата, Палата архітекторів Польщі, Палата медсестер і акушерок, Сільськогосподарська палата, Польська палата друку, Туристична палата тощо. Поряд із ними діють і саморегулювні організації у формі асоціацій, наприклад, Польська асоціація банків [7, с. 234]. Однією з ключових проблем залишається притягнення членів СРО до дисциплінарної відповідальності.

Варто зазначити, що СРО у Польщі можуть функціонувати як на місцевому, так і національному рівнях, а членство в них буває як добровільним, так і обов'язковим. Якщо йдеться про професії публічної довіри, членство є обов'язковим. Поняття «професії публічної довіри» вперше було офіційно закріплене у польському законодавстві 1997 року, зокрема у ст. 17 Конституції Республіки Польща від 2 квітня 1997 р. Ця норма пов'язує здійснення таких професій з існуванням органів професійного самоврядування, які представляють відповідних фахівців, забезпечують належне виконання їхніх обов'язків в інтересах суспільства та його захисту [8, с. 198].

Перелік «професій публічної довіри» є вичерпним і визначається Конституцією. До нього входять, зокрема, юристи, фармацевти, архітектори, державні аудитори, лабораторні діагностики, податкові радники, інженери-будівельники, судові виконавці, офіцери пробації, лікарі, стоматологи,

ветеринари, нотаріуси, медсестри, акушерки, психологи, юрисконсульти, патентні повірені, довірені особи, урбаністи [8, с. 203].

Варто підкреслити, що сфера саморегулювання в Польщі демонструє активну динаміку розвитку. Так, Рада з питань реклами першою у країні запровадила механізм саморегулювання у сфері екологічної реклами: у межах проекту *Green Project* експерти підготували новий розділ V Кодексу рекламної етики. До його розроблення було залучено представників усього рекламного ринку – галузеві організації, компанії, членів Рекламної ради, а також групу зовнішніх консультантів. Схвалення документ отримав від 37 організацій та компаній – учасників Рекламної ради [9].

Чеська Республіка та Словачка Республіка демонструють подібні до польських риси інституційного саморегулювання.

Різноманітність підходів до саморегулювання простежується й у численних документах та нормативних актах Європейського Союзу. З огляду на прагнення України інтегруватися до ЄС важливо розуміти специфіку цього явища на рівні європейського права. Так, у Міжінституційній угоді між Європейською Комісією, Європейським Парламентом та Радою ЄС щодо вдосконалення процесу законотворчості саморегулювання визначається як можливість самостійного ухвалення загальних керівних принципів на європейському рівні (зокрема у формі кодексів належної практики або галузевих угод), адресованих суб'єктам господарювання, соціальним партнерам, неурядовим організаціям чи асоціаціям [10].

Директива 2009/125/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 р., що встановлює рамкові вимоги до екодизайну для енергопов'язаних продуктів, акцентує увагу на галузевих угодах як одному з ключових інструментів саморегулювання [11]. Натомість Директива 2014/17/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 4 лютого 2014 р. про споживчі кредитні угоди, пов'язані з житловою нерухомістю, а також зміни до Директив 2008/48/ЄС, 2013/36/ЄС і Регламенту (ЄС) № 1093/2010 [12] демонструє інший підхід.

У статті 26 цього акта вказано, що питання оцінки майна може бути вирішене «шляхом прийняття закону або через саморегулювання». Водночас імплементація директиви покладається на держави-члени, яким надається певна свобода у виборі форм і засобів, що веде до гармонізації законодавства, а не його уніфікації. Так, частина 1 статті 19 цієї Директиви, адресована державам-членам і зобов'язуючи їх забезпечити належні стандарти оцінки майна, фактично суперечить принципу висхідного регулювання. Втручання держави властиве самій природі її функцій, а відсутність такого втручання може розгляда-

тися як невиконання зобов'язань держави-члена за договорами. З цього випливає, що Директива 2014/17/ЄС може бути транспонована як через національні закони, так і за допомогою механізмів спільного регулювання.

Зростаючу роль само- та співрегулювання визнає і чинна Директива про аудіовізуальні медіа-послуги (DAUM): у декларації та статті 4(7) прямо підкреслено можливість держав-членів застосовувати ці моделі на практиці як альтернативу жорсткому регулюванню у сфері медіа-політики [13]. Оновлення Директиви ще більше наголошує на значущості обох моделей як допустимих шляхів її імплементації, особливо у випадках, коли встановлюються мінімальні стандарти, яким мають відповідати аудіовізуальні послуги, або формулюються загальні положення без конкретизації способу їх реалізації.

Висновок Європейського економічного і соціального комітету щодо само- та співрегулювання в нормативно-правовій базі Співтовариства [14] та практика різних економічних операторів визначають низку ключових принципів і вимог до таких механізмів. Зокрема, вони мають: слугувати загальним інтересам, а не лише приносити вигоду регуляторам; відповідати чинному законодавству ЄС та міжнародному праву (Договір про ЄС, Хартія основних прав ЄС, Європейська конвенція з прав людини, угоди СОТ); підлягати контролю судових органів на рівні ЄС і національному рівні; поєднувати прозорість із наданням практичної й доступної інформації та чітко визначати свої цілі; забезпечувати можливість відстеження виконання через об'єктивні критерії, надійні показники та незалежну попередню або наступну оцінку впливу; бути репрезентативними й пропорційними сфері застосування, що гарантує довіру до правил; передбачати попередні консультації із зацікавленими сторонами; забезпечувати ефективний нагляд, механізми самоконтролю, дисципліни й застосування превентивних чи репресивних заходів; передбачати періодичний перегляд і уточнення положень у разі зміни умов.

Питання саморегулювання та співрегулювання включено до «Пакету кращих законодавчих актів» Європейської комісії [15], який акцентує на важливості практичних рішень саморегулювання та співрегулювання, що успішно діють у низці держав (наприклад, у Німеччині). Цей документ відображає еволюцію дискусій у ЄС: фокус зміщується від питання «за» чи «проти» до «коли» та «як» запроваджувати такі механізми, а також до оцінювання їхнього контексту й ефективності. Європейська комісія [15] окремо визначає принципи створення систем само- та співрегулювання, у тому числі органів співрегулювання за безпосередньої участі регулятора.

Висновки. Представлений вище досвід зарубіжних країн із розбудови та функціонування СРО є особливо цінним для України. Узагальнення практик дає змогу виділити такі тенденції: держава відіграє ключову роль у стимулюванні розвитку системи саморегулювання та взаємодії із СРО; політика щодо СРО формується з урахуванням інтересів держави, бізнесу та споживачів; саморегулювання доповнює, а не замінює правове регулювання, та обмежене конкурентним законодавством; діяльність СРО регулюється галузевими законами або окремими актами; функції СРО охоплюють розроблення правил (етичних кодексів, стандартів), контроль їхнього виконання, представництво й захист інтересів членів; СРО можуть бути комерційними й некомерційними, зареєстрованими в установленому законом статусі, діяти на територіальному чи національному рівні; поряд функціонують добровільні професійні асоціації та об'єднання, що фактично виконують схожі функції; саморегулятивні ініціативи професійної спільноти є конкурентним способом досягнення цілей, але через добровільний характер не завжди забезпечують високу ефективність.

Узяття до уваги цих принципів і досвіду саморегулювання в країнах ЄС є важливим для України, оскільки воно сприятиме адаптації національного законодавства до *acquis* ЄС та формуванню сучасної, дієвої моделі взаємодії держави й саморегулювальних організацій.

Література

1. Гарбар Ж. В. Саморегулювнi організації в системі функціонування фінансового ринку. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2017. Вип. 15(1). С. 77.
2. Заворотченко І. А. Саморегулювнi організації за кордоном. *Право*. 2007. № 8. С. 89-90.
3. Orris D. The British Code of Advertising, Sales Promotion and Direct Marketing. URL: https://www.academia.edu/32251031/The_British_Code_of_Advertising_Sales_Promotion_and_Direct_Marketing
4. Solicitors Act 1974. Legislation.gov.uk. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1974/47/contents>
5. Busse R. Riesberg A. Health care systems in transition: Germany. Copenhagen, WHO Regional Office for Europe on behalf of the European Observatory on Health Systems and Policies, 2004.
6. Ustawa z dnia 30 maja 1989 r. o izbach gospodarczych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19890350195>
7. Гончаренко О. М. Саморегулювання господарської діяльності: питання теорії та практики: монографія. Київ: НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. С. 234.
8. Pawlowska M. Zawody zaufania publicznego na rynku pracy. *Akademia Bialska im. Jana Pawla II*. 2022. S. 198.
9. Pierwsza w Polsce samoregulacja dotyczaca reklamy srodowiskowej. Polska Agencja Prasowa. URL: <https://www.pap.pl/mediaroom/1543829%2Cpierwsza-w-polsce-samoregulacja-dotyczaca-reklamy-srodowiskowej.html>

www.pap.pl/mediaroom/1543829%2Cpierwsza-w-polsce-samoregulacja-dotyczaca-reklamy-srodowiskowej.html

10. Interinstitutional agreement on better law-making. *Official Journal* C 321, 31/12/2003 P. 0001 – 0005. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32003Q1231%2801%29>

11. Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council of 21 October 2009 establishing a framework for the setting of ecodesign requirements for energy-related products (recast). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2009/125/oj>

12. Directive 2014/59/EU of the European Parliament and of the Council of 15 May 2014 establishing a framework for the recovery and resolution of credit institutions and investment firms and amending Council Directive 82/891/EEC, and Directives 2001/24/EC, 2002/47/EC, 2004/25/EC, 2005/56/EC, 2007/36/EC, 2011/35/EU, 2012/30/EU and 2013/36/EU, and Regulations (EU) No 1093/2010 and (EU) No 648/2012, of the European Parliament and of the Council. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32014L0059>

13. Directive 2010/13/EU of the European Parliament and of the Council of 10 March 2010 on the coordination of certain provisions laid down by law, regulation or administrative action in Member States concerning the provision of audiovisual media services (Audiovisual Media Services Directive). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0013>

14. Opinion of the European Economic and Social Committee on Self-regulation and co-regulation in the Community legislative framework (2015/C 291/05). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014IE4850>

15. Better regulation: guidelines and toolbox. URL: https://commission.europa.eu/law/law-making-process/planning-and-proposing-law/better-regulation/better-regulation-guidelines-and-toolbox_en

Анотація

Несвіт О. В. Саморегулювання у господарській сфері: європейський досвід і перспективи для України. – Стаття.

У статті здійснено комплексний аналіз сучасного стану розвитку систем саморегулювання у господарській сфері на основі досвіду провідних європейських країн та Європейського Союзу, з метою оцінки можливостей адаптації ефективних моделей для України. Проаналізовано інституційні та правові механізми функціонування саморегулювальних організацій (СРО) у Великій Британії, Німеччині, Польщі, Чехії, Словаччині та на рівні ЄС, зокрема питання формування правил, контролю за їх дотриманням, прозорості діяльності та забезпечення репрезентативності членів організацій. Визначено ключові принципи ефективного функціонування СРО, серед яких дотримання законодавства та міжнародних норм, захист інтересів учасників ринку, баланс між автономією організацій та державним наглядом, а також застосування систем оцінки ефективності діяльності і попереднього або наступного контролю. Досліджено роль держави у стимулюванні розвитку саморегулювання, забезпеченні контролю за дотриманням правил та створенні сприятливих умов для діяльності СРО. Визначено проблеми впровадження систем саморегулювання в Україні, серед яких недостатня законодавча визначеність, обмежене застосування ефективних стандартів і кодексів поведінки, низький рівень взаємодії між державою, бізнесом та споживачами. На основі порівняльного аналізу зарубіжного досвіду запропо-

новано рекомендації щодо вдосконалення національного законодавства, розвитку СРО, підвищення ефективності контролю за діяльністю членів організацій та формування моделей корпоративного і професійного самоврядування. Запропоновані висновки можуть бути використані для розробки практичних підходів до інтеграції української системи саморегулювання у європейський правовий і економічний простір, удосконалення законодавчого забезпечення господарської діяльності та підвищення конкурентоспроможності бізнесу.

Ключові слова: саморегулювання, господарська діяльність, саморегулювні організації, правове регулювання, європейський досвід, корпоративне управління.

Summary

Nesvit O. V. Self-Regulation in the Economic Sphere: European Experience and Prospects for Ukraine. – Article.

The article presents a comprehensive analysis of the current state of self-regulation systems in the economic sphere based on the experience of leading European countries and the European Union, with the aim of assessing the possibilities for adapting effective models for Ukraine. It examines the institutional and legal mechanisms of self-regulatory organizations (SROs) in the United Kingdom, Germany, Poland, the Czech Republic, Slovakia, and at the EU level, including the

formation of rules, monitoring compliance, transparency of operations, and ensuring the representativeness of organization members. Key principles of effective SRO functioning are identified, such as compliance with national and international legislation, protection of market participants' interests, balancing organizational autonomy with state oversight, and applying performance evaluation systems and preventive or subsequent control mechanisms. The study highlights the role of the state in promoting self-regulation, ensuring compliance with rules, and creating favorable conditions for SRO activities. Challenges in implementing self-regulation in Ukraine are outlined, including insufficient legal clarity, limited application of effective standards and codes of conduct, and low levels of interaction among the state, business, and consumers. Based on a comparative analysis of foreign experience, recommendations are proposed for improving national legislation, developing SROs, enhancing control over member activities, and establishing corporate and professional self-governance models. The findings can be applied to develop practical approaches for integrating the Ukrainian self-regulation system into the European legal and economic framework, improving legislative support for economic activities, and increasing business competitiveness.

Key words: self-regulation, economic activity, self-regulatory organizations, legal regulation, European experience, corporate governance.

Дата першого надходження рукопису до видання: 26.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 31.10.2025

Дата публікації: 27.11.2025